

cidi'ndeki tefsir dersi sırasında meydana gelen deprem sonucu enkaz altında kalarak öldü (108/726). Ölüm tarihini 117 (735), 118, 120, hatta 129 (747) olarak kaydedenler de vardır.

Tâbiîn neslinden Medine tefsir ekolünün önde gelenlerinden olan Muhammed b. Kâ'b'in Ömer b. Abdülazîz'le dostluk kurduğu ve halifeye tavsiyelerde bulunduğu, ayrıca çok Kur'an okuduğu, varlıklı olmasına rağmen servetini tasadduk ederek zühd hayatı yaşadığı ifade edilmektedir. Onun *Tefsîrü'l-Kurazî* adıyla bir eser yazdığı kaydedilmektedir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 457). Hz. Peygamber'in, kendisinden sonra Kur'an'ı en iyi inceleyip anlayacağını haber verdiği kişinin Muhammed b. Kâ'b olduğu rivayet edilmiştir (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 501).

BİBLİYOGRAFYA

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 370-371; VII, 501; a.e.: *el-Mütemmim*, s. 134-137; Fesevî, *el-Ma'rifetü ve't-târîh*, I, 564; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, VI, 7, 28, 89; VII, 21; XII, 92-93, 98, 102; XIII, 25, 72, 252; XVI, 30; XIX, 169; XX, 68; XXIII, 80, 84; XXIV, 30; XXV, 100; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 67; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrî), LIV, 270; LV, 130-150; Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-evliya* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1991, s. 74, 131; Mizî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVI, 340-347; Zehebi, *A'lâmü'n-nübelâ*, V, 65-68; Ebû Abdullah el-Belensî, *Tefsîru mübhemâti'l-Kur'ân* (nşr. Hanîf b. Hasan el-Kâsımî - Abdullah Abdülkerîm Muhammed), Beyrut 1411/1991, I, 315, 410; II, 202, 642; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), VI, 345-346; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 420-422; Süyûtî, *el-İtkân* (Bugâ), II, 1235; *Keşfü'z-zunûn*, I, 457; Wensinck, *el-Mu'cem*, VIII, 248.

MEHMET EMİN MAŞALI

MUHAMMED KADRİ PAŞA

(ö. 1306/1888)

Kanunlaştırma alanındaki çalışmalarıyla tanınan Mısırlı hukukçu ve devlet adamı.

1237'de (1821-22) Yukarı Mısır'daki Mellevî'de doğdu. Mısırlı bir anne ile Anadolu'dan göç etmiş bir babanın (Kadri Ağa) çocuğudur. İlk öğrenimini bu şehirde yaptı. Ardından Kahire'de Rifâa Râfî'et-Tahtâvî'nin müdür olduğu Yabancı Diller Okulu'na devam etti ve Fransızca öğrendi. Bu okul, özellikle Fransız kanunlarının ve hukuk kitaplarının Arapça'ya tercüme edilmesinde önemli bir rol üstlenmişti. Muhammed Kadri mezun olduktan sonra aynı okulda yardımcı mütercim olarak göreve başladı. Tercüme faaliyetlerini Maliye Nezâreti'ndeki mütercimliği sırasında da sürdürdü. Bu arada hu-

kuka ilgi duyarak Ezher'de İslâm hukuku derslerine devam etti. Kavalalı İbrâhim Paşa kumandasındaki Mısır ordusu Suriye'de yönetimi ele geçiren Şam'a vali tayin edilen Şerif Paşa kâtip olarak onu da yanında götürdü. Buradan İstanbul'a gidip bir süre kaldı ve daha sonra Kahire'ye döndü. Mustafa Fâzıl Paşa Medresesi'nde Arapça ve Türkçe hocalığı yaptı. Ardından Hidiv İsmâil Paşa tarafından oğlunun mürebbiliğine getirildi. Onun üstlendiği görevler arasında Hariciye Tercüme Kalemi reisliği de vardır. Öğretmenliği sırasında çeşitli alanlarda kitaplar yazdı ve Arapça-Fransızca sözlükler hazırladı.

Kadri Paşa, şer'iyye mahkemelerinin yanı sıra Batılılaşma akımının etkisiyle kurulan mahkemelerin kanunlarını hazırlama işinde de çalıştı. Hidiv İsmâil Paşa döneminde başlayan bu faaliyet sırasında belli başlı Fransız kanunları Arapça'ya çevrildi. "Code Civile"nin Arapça'ya tercümesi Rifâa Bey'e, ceza kanununun tercümesi de (*Kânûnü'l-cinâyât*, I-III, Bulak 1282/1865) Muhammed Kadri'ye verildi. Muhammed Kadri bu görevinin yanı sıra Fransız medenî kanununun tercümesinde de Rifâa Bey'e yardımcı oldu. Bu arada Fransa'dan alınan kanunlarla İslâm hukuku hükümlerinin uzlaştırılması problemiyle de ilgilendi. *Tatbîku mâ vücede fi'l-Kânûni'l-medenî mu'tâbîkan li-mezhebi Ebî Hanîfe* adıyla bir kitap yazdı (eserin yazma nüshası Mısır Millî Kütüphanesi'nde bulunmaktadır). Bu faaliyetleriyle önemli bir hukukçu olarak öne çıkan Muhammed Kadri karma istinaf mahkemesi hâkimliğine getirildi ve Adliye nâzırı oluncaya kadar bu görevde kaldı. 1299 (1882) yılındaki Urâbî Paşa isyanının ardından Hidiv Tefvik Paşa döneminde kurulan Şerif Paşa hükümetinde Adliye nâzırı, dördüncü Şerif Paşa hükümetinde önce Maarif, ardından tekrar Adliye nâzırı oldu. Adliye nâzırı iken yeni mahkemelerle (el-mehâkimü'l-ehliyye) ilgili kanunların hazırlanmasına katkıda bulundu. Mısır medenî, ticaret ve ceza soruşturmalara kanunları ile Mısır'ın ilk anayasasının hazırlanmasına iştirak etti. Ardından emekliye ayrıldı. Son dönemlerinde gözleri artık görmeyen Muhammed Kadri Paşa 17 Rebülevvel 1306'da (21 Kasım 1888) vefat etti.

Eserleri. Kadri Paşa, İslâm hukukunun kanunlaştırılması alanında kanun taslağı şeklinde üç kitap hazırlamıştır. Bunlardan ilki *Mürşidü'l-hayrân ilâ ma'rifeti aḥvâli'l-insân fi'l-mu'amelâti's-şer'iyye*

ye 'alâ mezhebi'l-İmâm Ebî Hanîfe en-Nu'mân'dır (Kahire 1308, 1983; Amman 1987). Hidiv İsmâil Paşa, Osmanlı Devleti'ne fazla bağımlı olmamak için Tanzimat sonrasında hazırlanan *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'yi yürürlüğe koymamıştı. Kadri Paşa, İslâm hukukuna dayalı bir medenî kanun ihtiyacını karşılamak üzere *Mürşidü'l-hayrân*'ı kaleme aldı. Ancak bu taslak yürürlüğe konmadı, yayımlanması Kadri Paşa'nın ölümünden sonra gerçekleşti (bk. MÜRŞİDÜ'L-HAYRÂN). İsmâil Paşa muhtemelen, kanun koyucu olarak suçlanmaktan ve muhafazakâr ulemânın muhalefetinden endişe ettiği için bu teşebbüsten vazgeçmiştir. İkinci taslak *el-Ahkâmü's-şer'iyye fi'l-aḥvâli's-şahsiyye*'dir (Bulak 1292, 1298, 1318; Kahire 1325, 1329; İstanbul 1304). Birinci bölümde aile hukuku, ikinci bölümde miras hukukuyla ilgili hükümler düzenlenmiş olup tamamı 647 maddedir (bk. el-AHKÂMÜ'S-ŞER'İYYE fi'l-AHVÂLİ'S-ŞAHSİYYE). Üçüncü taslak *Kânûnü'l-'adl ve'l-insâf fi'l-kazâ'i 'alâ müşkilâti'l-evkâf*'tir (Bulak 1308, 1311, 1312, 1313, 1320). Eser Abdülazîz Kâhil Bey tarafından *Du wakf* adıyla Fransızca'ya çevrilmiştir (Caire 1896). Her üç kitap Hanefî mezhebi esaslarına göre kaleme alınmıştır. Kadri Paşa'nın bunların dışında *ed-Dürü'l-munteḥab min luḡâti'l-Fransiyyin ve'l-'Arab* (Bulak 1875) ve *Tatbîku mâ vücede fi'l-Kânûni'l-medenî mu'tâbîkan li-mezhebi Ebî Hanîfe* (Dârü'l-kütübî'l-Mısıriyye, Kavânî'n ve Ahkâm, nr. 80) adlı eserleri bulunmaktadır (diğer eserleri için bk. Zekî M. Mücâhid, I, 109-111).

BİBLİYOGRAFYA

Muhammed Kadri Paşa, *Mürşidü'l-hayrân*, Amman 1987, yayımlayanın önsözü, s. 3-6; a.mlf., *Du wakf* (trc. Abdülaziz Kâhil Bey), Caire 1896; E. Clavel, *Droit musulman*, Paris 1895, II, 261-424; Serkis, *Mu'cem*, II, 1495-1496; Zekî M. Mücâhid, *el-A'lâmü's-Şarkîyye*, Kahire 1368/1949, I, 109-111; Farhat J. Ziadeh, *Lawyers the Rule of Law and Liberalism in Modern Egypt*, Stanford 1968, s. 19-21, 31-32; M. Hüseyin Heykel, *Terâcimü Mısrîyye ve Ğarbiyye*, Kahire 1980, s. 96-103; G. Delanoue, *Moralistes et politiques musulmans dans l'Égypte du XIXe siècle (1798-1882)*, Caire 1982, II, 627; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), VII, 10; Âyide İbrâhim Nusayr, *el-Kütübü'l-'Arabîyyetü'lleti nüşret fi Mısır fi'l-karni't-tâsi' 'aser*, Kahire 1990, s. 81, 95, 109, 130; Tefvik İskârûs, "Muḥammed Kadri Bâsâ", *A'lâmü'n-neḥdati'l-ḥadîse, el-halkatü's-şaniye*, Beyrut 1991, s. 221-229; Kehlâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifin*, Beyrut 1414/1994, III, 600-601; Abdülmün'im Şümeys, *'Uzama'ü min Mısr*, Kahire, ts. (Dârü'l-ma'ârif), s. 78-84.

M. ÂKİF AYDIN